

ВЕСНА Љ. МИНИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ,
УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ ПРИЗРЕН – ЛЕПОСАВИЋ

ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ²

САЖЕТАК. Имајући у виду чињеницу да је данас питање демократије, нарочито у друштвима у транзицији, постало кључно питање њиховог функционисања и даљег развоја, разматрање ове тематике је оправдано са више аспеката. Школа као васпитно-образовна институција у Србији има бројне и одговорне задатке у утемељавању и развијању демократских односа, међусобних односа толеранције, уважавања, ненасиља и сл. Усвајањем потребних знања и демократских вредности, ученици се оспособљавају за живот у друштвеним разликама, за преузимање одговорности и активно деловање које је усмерено на конструктиван начин.

Демократија није само облик политичког система, већ је и средство којим се остварују практични циљеви. Демократска свест и знање се стичу у великој мери у школама, у којима се развија одређени начин мишљења, комуникација и спремност за практично деловање, што је предуслов васпитања и образовања за демократију. Међутим, треба водити рачуна о правилном схватању демократије, јер она не значи апсолутну слободу, већ поштовање правила и извршавање обавеза које подразумевају складан и хармоничан живот у датом друштвеном окружењу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: демократија, васпитање, образовање, школа, Србија.

¹ minic.vesna@gmail.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 4. фебруара 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. августа 2016.

УВОД

Демократија није само облик државног уређења и структуре власти, већ је демократско друштвено уређење које подразумева такав облик заједничког живота који укључује прихватање и практиковање принципа једнакости права, могућности и деловање за све чланове заједнице. Васпитање и образовање за демократију условљено је бројним друштвеним и политичким променама у савременом свету, а посебно у најразвијенијим земљама Европе и Америке. У светлу транзиције и опште глобализације, прелазак са једнопартијских система на демократију условио је демократски преображај друштва и човека. Образовање које се везује за демократију у Републици Србији присутно је од друге половине XIX века, када су у њеном друштвено-политичком животу до изражаја дошле либералне идеје. Тада се појављују први облици васпитања и образовања за демократију, познати као образовање за *грађанска права и дужности*.

Како се демократија најбоље развија и испољава преко васпитања и образовања, задатак школе постаје припремање младих за активно учествовање у друштвеној заједници, упознавање са њиховим правима и дужностима, као и подстицање заједништва и тимског рада. Образовање за демократију се не базира искључиво на формалном, институционалном образовном систему, већ укључује и друге институције у друштву, и различите облике неформалног, ванинституционалног васпитања и образовања. Чиниоци који утичу на процесе и исходе образовања и васпитања за демократију јесу: породица, мас-медији, друштвена средина, образовање (школско), међународне владине институције и невладине организације.

Циљ је савремене школе образовање младих за демократију и живот у грађанском друштву, чији резултат треба да буде развој демократске личности ученика. Да би се могло говорити о демократској личности потребно је развити просоцијалне вредности. Демократске вредности испољавају се свакодневно кроз: толеранцију, неауторитарност, ненасиље и неконформизам. Особине личности и вредности које представљају основу демократског понашања јесу: аутономија, толеранција различитости, отвореност, кооперативност, уважавање других, праведност, самопоштовање и др. Дакле, демократија се остварује кроз низ идеала, од којих је најважнији идеал ненасиља и толеранције. Дијалог

(развијање неке мисли у разговору у којем учествују два или више лица) и толеранција (трпељивост других мњења и мишљења) у друштву које се мења, предуслови су демократије. Путем демократских знања и вредности ученик се оспособљава да живи у друштвеним, политичким и културним разликама и субјектима интереса, да упознаје своја права и дужности, преузима одговорност за одлуке у чијем доношењу учествује.

ПОЈАМ, ВРСТЕ И ТЕОРИЈЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

У етимолошком смислу реч *демократија* потиче од грчких речи *demos* – народ и *cratein* – владати, што би у буквалном преводу значило владавину народа. Та идеја је у старој Грчкој почивала на једнакости грађана да слободно говоре у скупштини, и на њиховој једнакости пред законом. Овај појам означава „сплет карактеристика које се класификују према различитим начинима (суверенитет народа, слобода избора власти, правна једнакост, владавина права и закона, правна држава)” (Аврамовић, 2000, стр. 158). Прва савремена демократија јавила се у Сједињеним Америчким Државама 1789. год. на основама филозофије доба разума. Данас, демократија као облик државног уређења подразумева да сви „појединачни грађани једне државе имају право да учествују у повременим изборима својих политичких представника који ће у њихово име управљати државом у временски ограниченом периоду” (Марковић, 2006, стр. 11). Она је, дакле, политички систем заснован на принципу једнаких слобода свих грађана државе. Међутим, схватање и разумевање слободе је веома различито од стране стручњака који се њоме баве. Два основна елемента демократије јесу: постојање политичке воље народа, као друштвени елемент и државно организациони елемент – постојање средстава и механизма за повезивање народа са државом; и омогућивање народу да учествује у вршењу државне власти – прокламација основних права и слобода, установљење права гласа и бирачког права, изборни поступак и сл. Демократија подразумева „једнакост грађана, испуњавање општих потреба, плурализам и компромис, гарантовање основних слобода” (Шишоњи-Чернак, 2006, стр. 113).

На социјалним, политичким и педагошким нивоима, демократија подразумева: прихватање и поштовање демократских вредности, као што су слобода и одговорност, једнакост и соли-

дарност, достојанство личности – самопоштовање и поштовање другог и разноврсности; изграђивање и придржавање демократских принципа и процедура у одлучивању и практичном деловању, као што су активна, одговорна партиципација, толеранција и недискриминација, дијалог, дебата и преговарање базирани на аргументима, мирољубиво решавање неспоразума и сукоба. У образовању, демократичност се темељи на два основна принципа: *принцип једнакости* који подразумева праведност, доступност и уважавање права за све, без обзира на пол, узраст, расу, етичку и религијску припадност, место становања и имовинско стање, способности и здравствени статус; и *принцип њаршицијације* који значи слободу изражавања мишљења, избора и активног учешћа у одлучивању у пракси васпитања и образовања, уз прихватање одговорности. У савременим условима концепт демократије, а тиме и васпитање и образовање за демократију, проширен је „перспективом људских права и глобалног друштва, тако да укључује мултикултуралност и активно грађанство” (Тим за демократизацију образовања, 2001, стр. 5).

Либерална (представничка) демократија је модерна форма демократије у којој сви пунолетни грађани имају право гласа и могу да бирају најмање између две странке. Она „функционише у условима загарантованих политичких слобода и грађанских права, тржишне економије, правне државе и владавине права, вишестраначког система и општег права гласа” (Базић, 2012, стр. 59). Основне одлике либералне демократије јесу: Устав који ограничава моћ владе и штити многа грађанска права; опште право гласа које свим грађанима гарантује право гласа без обзира на расу, пол или имовинско стање; слобода говора; слобода медија и приступ недржавним изворима информација; слобода окупљања; једнакост пред законом и право на суђење према закону; право на приватно власништво и приватност; образовање које грађане упућује у њихова права и грађанске обавезе; широко и дубоко утемељено грађанско друштво; независно судство; и систем међусобног надзора међу гранама власти. Поред либералне, постоје и античка демократија, као основни тип демократије, према којој су касније настајале и упоређивале се све концепције демократије. Она је базирана на људској тежњи ка савршености заједнице која се усавршава само непрекидном активношћу њених грађана; и плуралистичка демократија, у којој се полази од мишљења да су идеали либералне демократије у раскораку са стварним стањем и емпиријским процесима у савременом дру-

штву. Образовање и васпитање за демократију у Србији јавља се у другој половини XIX века, када су либералне идеје дошле до изражаја, нарочито у време уставних борби.

Постоје различите класификације демократије које се утврђују према различитим критеријумима. Два историјска типа демократије јесу: античка и модерна грађанска демократија. Античка демократија, тј. демократија античких полиса дуго се сматрала узором демократије, иако је била сведена на мали круг људи. Грађанска демократија, која је настала у Сједињеним Америчким Државама и Европи током XIX века била је у почетку владавина мањине писменијих и имућнијих буржоаских представника, а искључивала је из политике све остале држављане. Тек се у XX веку, под притисцима средњих слојева, уводи опште изборно право, чиме демократија „постаје држава у којој већина држављана – с изузетком дјецe – постају грађани, тј. стјечу могућност политичког дјеловања и утјецања на државну власт” (Висковић, 2000, стр. 69).

Поред ове, постоји још подела на: политичку и социјалну демократију. Политичка демократија обухвата политичка права и слободе, а не економска и социјална права. Она је довољна за постојање правне државе. Социјална демократија подразумева успостављање и остваривање социјалних и економских права. У њеној основи се налази социјална тржишна привреда и социјална правна држава. Две врсте демократије које се такође срећу у литератури јесу: директна (непосредна) и репрезентативна (представничка) демократија. У директној демократији сви грађани учествују у процесу доношења одлуке, чиме се спречава стварање моћи у рукама изабраних представника. Савремена директна демократија је изражена кроз три облика: иницијативу, референдум и опозив. У представничкој демократији грађани на изборима бирају своје представнике у парламенту и дају им ауторитет да доносе одлуке у њихово име. Њени су облици: народна иницијатива и референдум.

Међу савременим теоријама демократије срећемо: плуралистичку, теорију друштвених избора, делиберативну и партиципативну демократију. Плуралистичка теорија настала је педесетих година XX века и другачије се назива емпиријском теоријом демократије. Суштина овог приступа састоји се у „томе да се уместо фокусирања на поједине норамтивне идеале попут општег добра, треба усмерити на објашњење тога како демократија заиста функционише” (Младеновић, 2008, стр. 218). Плуралисти

заправо сматрају да реално функционисање демократије јесте да у њој не владају ни грађани, ни политичари већ интересне групе (скуп појединаца које веже исти интерес). Носиоци политике „у емпиријском смислу јесу групе које се налазе у односима хоризонталног распореда моћи и утицаја, а не у хијерархијској структури поретка” (Базих, 2012, стр. 61). Теорија друштвеног избора је такође настала педесетих година XX века и заснива се на интересима „утилитаристичке природе” (Argow, 1963, стр. 3–6). Класични утилитаристи су сматрали да ако се пође од индивидуалних интереса, може се доћи и помоћу сабирања појединачних функција благостања до друштвеног благостања (које представља највећу срећу највећег броја људи). Зато је гласање као већински начин одлучивања у оквирима ове теорије високо котиран као пожељно друштвено средство. Делиберативна демократија је млађа у односу на претходне две теорије јер настаје осамдесетих година XX века и данас је доминантна теорија демократије. Присталице делиберативне демократије „јавну расправу сматрају основним критеријумом легитимности, како у погледу оправдања одлука оних који су на положајима тако и у смислу узајамног споразумевања и прихватања самих начела на којима читава заједница почива” (Младеновић, 2008, стр. 227). Делиберација слободних и једнаких грађана је оно што чини основу легитимности политичких одлука. Партиципативна демократија се јавила педесетих и шездесетих година прошлог века и њен је основни циљ био да поново афирмише и додатно осмисли идеје широког учешћа и контроле које грађани треба да испоље у животу заједнице.

ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА ШКОЛЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Када се изговоре Шимлешине речи да је школа огледало друштва и да није ни боља ни гора од њега, мисли се на то да је она увек била саставни део друштвене заједнице, и све промене које се дешавају у њему, нужно се одражавају и на васпитање и образовање, односно школу. Демократско друштво жели да изгради следеће типове грађана: „узорни грађани: васпитани и образовани према стандардима и захтевима грађанског друштва; слободни грађани: који живе и раде према демократским принципима, на-

челима, захтевима, правима и обавезама; одговорни грађани: који ће умети и моћи да живе у заједници, умети да добро и адекватно врше своје професионалне активности, бити толерантни, компетентни, морално и физички здрави, умети и моћи да се укључе и узму учешће у развоју демократског друштва” (Шимоњи-Чернак, 2006, стр. 113). Данашња школа се креће у правцу демократизације, ово питање се све више проучава са различитих аспеката, што указује и потврђује његов значај. Демократизација не значи „егалитаризам или уравниловку, она значи једнакост, једнаке могућности успеха, значи могућност максималног развоја особина сваког појединца” (Лакета, 2010, стр. 115). Демократија се обично не схвата на прави начин (од стране ученика) јер она не значи да за њих нема правила. Она су нужна али је много лакше „разумети их и поштовати уколико учествујете у њиховом доношењу, зато је и потребно укључивати ученике у процес стварања демократије у школи” (Павловић, 2013, стр. 334).

На увођење процеса демократизације у нашу земљу и школе свакако је утицао процес глобализације и глобалне политике у образовању. У њему се наглашава значај личне слободе, права, толеранције и солидарности. Не може се демократизација у школи посматрати одвојено од друштва, што значи да се школа и друштво морају ослободити догматизма и свих негативних појава које их спутавају. Школа реализује васпитање и образовање за демократију тако што преноси теоријска и практична знања о демократији, учествује у доношењу законске регулативе, развија позитиван став ученика према демократији и сл. Промене у школи односе се и на редефинисање циљева и задатака васпитно-образовног рада, на делимичне измене наставног плана и програма, као и начин управљања образовањем и школом. „Редефинисање циљева васпитања се односи на напуштање социјалистичког васпитног идеала и њихових вредности” (Лакета, 2010, стр. 131). Основе демократиизације школе јесу: децентрализација школског система, могућност наставка школовања после завршеног било којег степена образовања и право сваког ученика на избор школске установе. Савремена школа мора да развија демократски дух, отпоран на притиске, уцене, идеолошке варке и сл. Усвајањем потребних знања и демократских вредности, ученик се оспособљава за живот у друштвеним, политичким и културним разликама и сукобима интереса, и преузима одговорност за властите поступке. Демократски односи у школи могу се посматрати са два аспекта: „као облик друштвених односа из-

међу система образовања/школе и друштвених институција; и као облик односа у образовно-васпитном процесу” (Недељковић, 2010, стр. 199). Како аутор наводи, друштвени односи у образовању/школи имају демократски садржај уколико: образовни систем обезбеђује образовање за већину становништва, уколико наставници својим предлозима доприносе унапређивању образовања, измени наставних планова и програма, наставници и ученици заједно учествују у управљању школом, друштвена средина има утицаја на развој школе и др. Демократски односи у школи постоје уколико су заступљени демократски облици вођења наставног процеса и преношења наставних садржаја, уколико постоји демократски положај ученика, развијена мотивација и активност у раду. Кључна идеја демократске наставе или образовања и васпитања за демократију јесте формирање демократске личности. „Структура наставе треба да је управљена на развијање демократских особина и способности ученика. С једне стране потребно је подстаћи развој оних сазнајно-емоционалних вештина и диспозиција које ће подупирати демократску оријентацију ученика а, с друге стране, мора се уградити навика поштовања правила (процедуре) по којима се појединац и група понашају и одлучују” (Аврамовић, 2000, стр. 169).

Да би се демократски односи у школи развијали на пожељан и адекватан начин потребно је оспособљавати и навикавати ученике на дијалог и толеранцију. Дијалог као разговор двоје или више људи се најчешће води око објашњавања важних појмова, са питањима и одговорима, тврдњама, репликама, говорима и сл. Најважнији фактор дијалога је слушање. Разговор није само метода мишљења, већ и начин живљења, и утолико је његов значај већи, не само у васпитању и образовању него и у свакодневном животу и комуникацији. Толеранција као кључна одредница у садржајима културе мира значи „сношљивост, трпељивост и попустљивост” (Будања, 2005, стр. 94). Толеранција се јавља као „основа демократије и права човека” (Северина и Дронова, 2008, стр. 3) и значи присуство слободе као избора, при чему је она мост којим се креће у сусрет другима, она повезује различите ставове и мишљења. Демократија, дијалог и толеранција су процеси и у одређеним друштвеним околностима су заступљени у већој или мањој мери.

Демократизација школе укључује „хуманистички оријентисану наставу која има девет постулата” (Швец, 1997, стр. 126–127): емоционализација наставе (емпатија наставника према учени-

цима и њиховим проблемима, као и брига о васпитним циљевима); преношење наставничког ентузијазма и виталности на ученике (испољавање самопоуздања и самосвести које желе да развију код ученика); подстицање самосталности и креативности код ученика при истовременом развоју потребе за узајамном међузависношћу и другим социо-афективним и конативним квалитетима (подршка иницијативама ученика и њиховој радозналости); поштовање јединственог карактера ученика као неповљиве индивидуалности, самоствараоца и носиоца људских права, слобода и одговорности, потреба и културно-историјских вредности (оспособљавање ученика да уче по сопственом начину рада); подстицање ученичког самопоуздања, самопотврђивања, самоинтерпретације и помагање развоја позитивног концепта о себи (примена ученичких вредности и изражавањем поштовања према ученику); толерисање другачијих мишљења, убеђења, приступа и другачијег културног стила других особа (објашњењем да је потребно да се проблеми решавају консенсусом и у колективу); давање приоритета позитивној евалуацији ученика од стране наставника и другова (пружање подстицаја ученику када се суочи са неуспехом); морална социјализација и развој просоцијалног понашања ученика (примењивање јединственог решења за верску нетрпељивост, националну мржњу, загађење животне средине, лош квалитет живота, незапосленост, насиље, алкохолизам, наркоманију, разводе и сл.); стварање пожељне социјално-емоционалне климе и подстицање средине у одељењу (стварање средине која задовољава индивидуалне потребе као што су здравље, сигурност, топлина, наклоност, пријатељство, социјално прихватање и поштовање, успех, самосталност и слобода и др.); и комбиноване и друге карактеристике хуманистичког педагошког мишљења, осећања и поступања. У декларацијама УНЕСКО-а, резолуцијама и препорукама Европског савета о основном и професионалном образовању наводе се следећи задаци школе који се односе и на процес демократизације у њој: усвајање општеобразовних и професионалних знања, вештина и навика; развијање индивидуалних потенцијала; васпитање за живот у демократском друштву; неговање и развијање националног и културног идентитета; оспособљавање за образовање и самообразовање; оспособљавање за разумевање и прихватање промена; развијање свести за очување здравља; васпитање за међународну сарадњу, мир и слободу човека; усвајање моралних вредности и др.

У процесу васпитања и образовања за демократију школа има веома значајну улогу. Она припрема ученике за живот у демократском друштву тако што пружа неопходна знања о демократији, утиче на формирање њихових ставова и ствара ситуације у којима ученици могу узети учешће а тичу се демократског уређења школског живота. Васпитање за демократију се реализује кроз садржаје одређених наставних предмета и одговарајућих уџбеника, методе и облике наставног рада, личности наставника и др. Међу предметима у којима васпитање и образовање за демократију посебно долази до изражаја, свакако се убраја грађанско васпитање. Оно се односи на образовно-васпитне програме који се остварују у циљу припреме активног и одговорног грађанина у слободном и отвореном друштву. Поред школе, чиниоци који утичу на процесе и исходе образовања деце, младих и одраслих за демократију и људска права јесу: породица, друштвена средина, мас-медији, образовање, међународне владине институције и невладине организације. Сви наведени фактори су од виталног значаја за развијање демократије и демократских односа међу људима. Међутим, када је реч о савременим средствима информисања, може се констатовати да су она мач са две оштрице јер, неретко се кроз њих „шири говор мржње и производи страх” (Савет Европе, 2011, стр. 34), што има негативне последице по развијање демократског васпитања и образовања.

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ У ШКОЛАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Образовање за демократију путем наставних садржаја у Републици Србији може се реализовати у оквиру већ постојећих наставних предмета, али и увођењем посебног предмета. У наше основне и средње школе предмет *Грађанско васпитање* уведен је новембра 2001. године као факултативни, а 2002. године као обавезни изборни предмет, што подразумева обавезно похађање једног од два изборна предмета (други предмет је веронаука). Овим предметом нису обухваћени сви ученици, што на изванредан начин умањује његове ефекте. Образовање за демократско грађанство (Одижије, 2006, стр. 94–98) укључује постојање одређених компетенција: „когнитивне компетенције, које се деле у четири групе: компетенције правне и политичке природе,

познавање савременог света, компетенције процедуралне природе и познавање начела и вредности људских права и демократског грађанства; етичке компетенције и избор вредности; способност за деловање, које се другачије означава друштвеним компетенцијама. У њих спадају способност да се живи са другом, да се сарађује, способност да се решавају сукоби у складу са начелима демократског права, способност да се учествује у јавној дебати”. Исти аутор наводи и класификацију дату од стране Велдуиса Руда, у којој се разликују четири димензије грађанства, које се заснивају на анализи живота у друштву. Те су димензије: политичка и правна, друштвена, културна и економска. Оне нису саме себи циљ већ су помоћно средство у објашњавању компетенција за образовање за демократско грађанство. Без обзира на разлике у схватањима наведених компетенција, обе класификације наглашавају важност изградње свести о припадности заједничком грађанству, што значи да грађанин треба свакодневно да испуњава своје дужности и обавезе али и подразумева ширу димензију изван оквира непосредних и локалних питања.

Основни циљ наставе грађанског васпитања јесте „подстицање развоја личности и социјалног сазнања код ученика основне школе” (Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања, 2004). Овај предмет треба да пружи ученицима могућност да постану активни учесници у процесу образовања и васпитања, да изграде способности и вредности неопходне за формирање одговорне личности, спремне за договор и сарадњу, поштовање себе и других и сл. Програм грађанског васпитања конципиран је тако да се у прва четири разреда основне школе акценат ставља на појединца и сазнања о себи и другима. То су теме које се директно односе на грађанско друштво. У старијим разредима основне школе инсистира се на партиципацији ученика у школском животу и локалној средини. Грађанско васпитање у петом и шестом разреду и Пројекат грађанин у седмом разреду врше непосреднију и конкретнију припрему деце за то да постану грађани. Садржај програма наставе овог предмета према Правилнику о наставном плану за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања из 2010. године, дели се на неколико тематских целина: адаптација деце на школску средину и развој комуникативних способности; разумевање и усвајање најважнијих појмова (дечија и људска права и слободе, идентитет, друштвена одговорност,

различитост култура, једнакост, право и правда, мир, сигурност и стабилност, демократија); развијање вештина и способности; учење о вредностима и др. У програмима за седми и осми разред циљ наставе грађанског васпитања јесте да „ученици стекну са знања, формирају ставове, развију вештине и усвоје вредности које су претпоставка за компетентан, одговоран и ангажован живот у демократском друштву” (Базић, 2012, стр. 81). Овде су битне четири тематске целине: школа и учешће ученика у школском животу; локална заједница и активно учешће ученика у животу локалне заједнице; грађанин, држава и власт, ђачки парламент и иницијатива; и деца у савременом свету и медији у савременом друштву.

Грађанска писменост или коришћење грађанских права код деце се развија кроз активности у следећим корацима: „сагледавање услова школског живота или живота у локалној средини; избор проблема на коме ће се радити: сакупљање података о изабраном проблему; израда плана акције, активизам и партиципација; јавна презентација плана акције” (Шимоњи-Чернак, 2006, стр. 115). Грађанско васпитање као предмет, заправо попуњава празнину која постоји у васпитном аспекту школе, зато што обрађује питања усмерена на појединца, на друге људе, на школски живот, локалну средину и др., која не обрађује ниједан други предмет у школи на овакав начин. Међутим, да би настава грађанског васпитања била ефикасна и квалитетна, потребно је постојање квалитетних ученика и приручника са овом тематиком, као и стручно оспособљавање и усавршавање наставног кадра. У програме стручног усавршавања наставника, сарадника и надзорника потребно је укључити обуку за примену интерактивних, кооперативних стратегија учења и подучавања, демократских метода у васпитању, метода квалитативног, развојно-подстицајног оцењивања, оспособљавање за развијање партнерских односа са ученицима и родитељима и тимског рада у школи. Такође, неопходно је развијати вештине успешне комуникације и ненасилног решавања конфликта, као и неговање самообразовања, самоевалуације и професионалне критике.

Препоруке за унапређивање статуса и квалитета предмета *грађанско васпитање* према Хелсиншком одбору за људска права у Србији (2014, стр. 3–4) јесу следеће:

- Промовисати предмет *грађанско васпитање*, тј. упознати јавност са суштином предмета, зашто је он важан и шта се учи у оквиру овог предмета. Да се не би појачавала подела и су-

- протстављеност грађанског васпитања и верске наставе, било би боље ако би се промоција оба предмета дешавала као део истих активности.
- Модификовати правила којима се регулише избор *грађанског васпитања и верске наставе*.
  - Размотрити да се *грађанско васпитање* уведе као обавезан предмет у бар једном од разреда (то може бити, нпр. завршни разред основне, први или завршни разред средње школе) како би се обезбедило да сви млади људи добију прилику да разумеју неке кључне аспекте друштвеног и политичког живота једне заједнице и да схвате колико је важна активна улога коју треба да преузме сваки грађанин.
  - Размотрити могућност да се ученицима, који су похађали *грађанско васпитање* одређени број година (две или три), омогући да замене часове *грађанског васпитања* активним учешћем (у одређеном трајању) у пројектима локалне самоуправе или НВО волонтирањем у одређеним институцијама и другим сличним активностима у школи или у локалној заједници.
  - Модификовати постојећа правила која регулишу ко може да предаје *грађанско васпитање* да би се смањила могућност да се наставници опредељују за овај предмет само зато што немају довољан фонд часова.
  - Сачинити правилник који ће ограничити удео фронталног предавања у настави из *грађанског васпитања*, а повећати удео интерактивних облика рада (поседно дискусије и дебате) и рад на пројектима. Треба обезбедити да наставници у већој мери користе модерне информационе и комуникационе технологије (нпр. интернет).
  - Развити модел за финансирање наставних активности и материјала који су предвиђени програмом *грађанског васпитања*, а у постојећим условима се реализују слабије због недостатка финансијских средстава (нпр. развијање и реализација малих пројеката).
  - Обезбедити додатно усавршавање за наставнике *грађанског васпитања*.
  - Развити на националном нивоу документациону базу у којој би се налазили различити материјали који се могу користити у настави *грађанског васпитања*.

- Прегледати постојеће програме *грађанског васпитања* и изменити их у сарадњи са наставницима *грађанског васпитања*.
- Развити механизме који ће подржати наставнике *грађанског васпитања* да у већој мери сарађују на регионалном нивоу и да размењују наставне материјале, теме и примере добре праксе из наставе *грађанског васпитања*.
- Препоручити наставницима *грађанског васпитања* и *верске наставе* да током године организују заједничке активности или часове о темама које су релевантне за оба предмета, како би се показало да ова два предмета нису супротстављена и како би се унапредила сарадња, а умањили конкурентски односи.
- Редифинисати скалу за описно оцењивање тако да има три нивоа.

ЗАКЉУЧАК

Развијена свест о потреби васпитања и образовања за демократију у непосредној је вези са променама које су се одиграле у транзиционим друштвима. С обзиром на то да наша земља спада у транзициона друштва, демократија и њене тековине су од посебног значаја за сва подручја човекових делатности. Највидљивији примери налазе се у васпитно-образовном раду у школама јер се све промене у друштву нужно одражавају и на школство. Постоје различита појмовна одређења демократије, међутим сва она упућују на то да се ради о једнаким правима и слободама свих грађана. Демократизација у Републици Србији се везује за општи процес глобализације и појаву нових вредности попут: толеранције, солидарности, личних слобода и др. У школи, она значи оспособљавање ученика за дијалог и толеранцију. Поред тога, она припрема ученике за живот и рад у демократском друштву, што значи да их учи демократским вредностима, формира ставове и ствара средину у којој они могу узети учешће у вршењу одређених активности које се тичу демократског уређења живота у школи.

Васпитање и образовање за демократију се реализује кроз садржаје одређених наставних предмета међу којима је грађанско васпитање најважније. Оно је уведено 2001. године као факултативни, а годину дана касније као обавезни изборни предмет, који обрађује тематику грађанских права и слобода, питања партиципације ученика у школи, солидарности и др. Његов циљ односи се на припремање ученика за активно учествовање у процесу

васпитања и образовања, изграђивање вредности и способности које су потребне за формирање одговорне личности која сарађује, поштује себе и друге. Садржаји грађанског васпитања конципирани су тако да се у млађим разредима основне школе односе на питања појединца и сазнања о себи и другима, док у старијим разредима обрађују тематику која се односи на партиципацију ученика у школском животу, локалној средини и др. Унапређивање и потпуније схватање грађанског васпитања налази се у препорукама Хелсиншког одбора за људска права, које су наведене у раду. Међутим, важна карика у остваривању садржаја грађанског васпитања у школи, јесу наставници који се морају образовати и стручно усавршавати како би успешно одговорили задатку припреме младих људи за живот у демократском друштву.

-
- ЛИТЕРАТУРА Аврамовић З. (2000). *Држава и образовање*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Arrow K. J. (1963). *Social Choice and Individual Values*. New York: John Wiley & Sons.
- Базић, Ј. (2012). *Друштвени аспекти образовања*. Београд: Институт за политичке студије Београд, Учитељски факултет Лепосавић.
- Бубања, П. (2005). *Педагогија мира*. Крушевац: Графика Симић.
- Висковић, Н. (2000). *Теорија државе и права*. Загреб.
- Лакета, Н. (2010). „Васпитање и школа”. *Педагошке сјазе*. 12, стр. 115–131.
- Марковић, М. (2006). *Култивисање за демократију. Теоријско-методичке основе грађанског васпитања*. Јагодина: Учитељски факултет.
- Младеновић, И. (2008). „Савремене теорије демократије”. *Филозофија и друштво* 1, стр. 218–227.
- Недељковић, М. (2010). *Друштво у променама и образовање*. Београд: Едука.
- Одижије, Ф. (2006). „Основни појмови и кључне компетенције за образовање за демократско друштво”. У: *Теоријско-методичке основе грађанског васпитања*. Јагодина: Учитељски факултет.
- Павловић, Н. (2013). „Демократија и управљање у школи (из перспективе убрзаних промена у друштву)”. У: *Образовне иновације у информационом друштву*. Београд: Српска академија образовања.

Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања (2004). *Просвећени гласник* бр. 10. Београд: Министарство просвете Републике Србије.

Правилник о наставном плану за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања (2010). *Просвећени гласник* бр. 2. Београд: Министарство просвете Републике Србије.

Савет Европе (2011). *Живети заједно, различитости и слободе у Европи 21. века*. Београд: Канцеларија Савета Европе у Београду.

Северина, О. А., Дронова, Т. А. (2008). *Спутник класног руководиоца: васпитање у шкољников толерантности*. Волгоград: Панорама.

Тим за демократизацију образовања (2001). *Демократизација образовања и образовање за демократију и грађанско друштво*. Београд.

Хелсиншки одбор за људска права у Србији (2014). *Анализа предмета Грађанско васпитање и предмете за унапређење статуса и квалитета предмета*. Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији.

Швец, Ш. (1997). „Хуманистички оријентисано образовање као модел за развој алтруизма”. У: *Васпитање и алтруизам*. Београд: Институт за педагошка истраживања.

Шимоњи-Чернак, Р. (2006). „Припрема деце за учешће у грађанском друштву кроз предмете Грађанско васпитање и Пројекат грађанин у основној школи”. У: *Европске димензије реформе система образовања и васпитања*. Сомбор: Педагошки факултет.

VESNA LJ. MINIĆ

UNIVERSITY OF PRISTINA WITH TEMPORARY HEAD -OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF TEACHER EDUCATION PRIZREN-LEPOSAVIĆ

SUMMARY

EDUCATION FOR DEMOCRACY IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Considering to the fact that democracy, especially in the societies in transition, today has become the key question of their functioning and development, the discussion about this question have different reasons. The school as the educational institution in Serbia has numerous and responsible tasks in founding and developing of democratic relationships, mutual relations of the tolerance, respecting, peaceful solutions ect. By acquiring of needed knowledge and democratic values, students become competent for living with social differences, for taking responsibility and active functioning which is directed to the constructive way.

Democracy is not just the form of political system, but also the mean for realizing of practical goals. Democratic consciousness and knowledge are mostly acquired in schools, in which the specific way of thinking, communication and readiness for practical acting are developing and that is the precondition for education for democracy. But, it is important to understand democracy in the proper way, because it is not meaning the absolute freedom, but respecting of rules and obligations which means harmonious living in the given social environment.

Democratization in the Republic of Serbia is connected to the general process of globalization and appearing of new values such as tolerance, solidarity, personal rights ect. In school, it means learning about dialog and tolerance. Beside, it prepares students for living and working in democratic society, that is learning about democratic values, forming attitudes about and making the environment in which they can take participance in some social activities related to democratic relationships in school. By democratic knowledge and values, the student can learn about living in social, cultural and political differences, in conflict of interests, about taking of rights and obligations, taking of responsibility for decisions in which making one is taking part.

Education for democracy is different in the consist of different educational subjects, between which the civil education has the greatest importance. Its goal is the preparation of students for active participation in the process of education, developing of values and

abilities which are needed for forming of responsible person who is cooperative and respective for himself and others.

KEY WORDS: democracy, education, school, Serbia.